

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 96 1975

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Landgren visar att den kvietistiska hållningen fortfarande kan urskiljas. Dock är nu – mitt under brinnande krig – det politiska och nationella engagemanget påtagligare än tidigare och Landgren har inga svårigheter att visa hur nära Gullberg anknyter till officiell svensk retorik och hur han i sina dikter varierar beredskapsdiktningens schabloner. Inte minst har Gullberg bidragit till den de apokalyptiska motivens och stämningarnas renässans som Fehrman i en uppsats pekat på. Parad-exemplet, som utförligt analyseras av Landgren, är naturligtvis Uppenbarelseboken i skyddsrummet, skriven i september 1940 med utgångspunkt i de tyska bombningarna av London. Mycket stor uppmärksamhet ägnar Landgren också åt den relativt komplicerade Om änglarnas liv och åt Hymn till ett evakuerat Nationalmuseum. Speciellt genomgången av den förstnämnda är givande, något som delvis sammanhänger med att källaget på denna punkt är ovanligt gott. I behåll finns två manuskript från olika tidpunkter, vilka gör det möjligt att följa diktens framväxt, jämte kartotekskort där Gullberg gjort anteckningar om Bibeln och den patristiska litteraturens ängläföreställningar. Framför allt tycks Gullberg ha intresserat sig för Dionysios Areopagitas *De celestia hierarchia*. Men, som Landgren visar under upp-bådande av stora angelologiska och religionshistoriska insikter, hör dikten också hemma i den vördnadsbudande tradition som representeras av bl. a. Dante, Milton och Stagnelius.

I den bekanta Hymn till ett evakuerat Nationalmuseum har Landgren särskilt intresserat sig för de tre konstverksbeskrivningarna. Av störst intresse är analysen av Näcken, där författaren visar hur Gullberg sammanfört element från såväl Ernst Josephsons biografi som hans målningar Näcken och Strömkarlen. I fråga om Batavernas samman-svärjning uppehåller sig Landgren vid att Gullberg – liksom konsthistorikerna – fascinerats av det hemlighetsfulla ljuset, vars källa är dold för betraktaren. Detta föranleder Landgren att på s. 234 sammanställa Gullbergs motivinterpretation med Tegnér och Platons grottlíkelse, men han gör också den viktiga iakttagelsen att Gullberg mera accentuerar den positiva aspekten av relationen mellan transcendent och jordisk. Här borde författaren i sina komparativa resonemang fört in Wallin. Det förefaller mig mer än sannolikt att de av Landgren diskuterade raderna: »Så visar oss en sönderslagen målning / ett skönhetsrike under aftonskyn. / Det härliga på jorden är en strå-ning: / ljuskällan doldes evigt för vår syn» står i skuld till Wallins psalm (Sv. ps 564) Var är den vän som överallt jag söker, närmare bestämt till den femte strofen: »Ack när så mycket skönt i varje åder Av skapelsen och livet sig förräder Hur skön då måste själva källan vara, Den evigt klara!» Sam-

bandet blir än tydligare om man går till den prosa-skiss som är det första utkastet till dikten: »Evgit är ljuskällan dold för vår syn. Ljovligt är flödet, hur härlig måste ej källan vara. Vi lever i skimret, strålarne, reflexerna, i återskenet.» (Min kursiv.)

Även i övrigt kan det då och då finnas skäl att anmäla en annan mening än Landgren, men jag ska nöja mig med ett enda litet exempel. Det gäller dikten En sommar av nåd, vars reservation mot kriget enligt Landgren (s. 169) skulle innefatta även de engelska insatserna sommaren 1940. Jag kan inte se att det finns något stöd i texten för en sådan tolkning, i all synnerhet som Gullberg två veckor senare skriver Uppenbarelseboken i skyddsrummet. Enligt Landgren (s. 191) bygger den på tanken att det är »i kampen om det isole-rade öriket som den västerländska kulturens fram-tid avgörs». Om bägge dessa tolkningar är riktiga återstår att förklara hur Gullberg så snabbt kunde skifta mening.

De anmärkningar som i det ovanstående riktats mot Landgrens arbete bör dock inte få undan-skymma det förhållandet att det är en värdefull bok som författaren åstadkommit. Han har be-handlat en hittills försummad sida av Gullbergs diktning och han har framför allt ställt den i relief genom att se den mot en brett tecknad bakgrund. För första gången har den s. k. beredskapsdik-tningen ägnats en systematisk och utförlig under-sökning, något som är högst lovvärt även om re-sultatet skulle bli att det bara bekräftar den miss-tro vi eventuellt kan ha lyst mot den. En författare mer intresserad av ideologikritiska eller sociolo-giska frågeställningar än Landgren hade nog inte kunnat låta bli att konstatera att så gott som samt-liga de diktare som figurerar i bokens panorama kan rubriceras antingen som »borgerliga» eller »opolitiska» och att de nästan alla saknades i mani-festationerna för regeringssidan i Spanien. De saknade uppenbarligen också i stor utsträckning redskap att analysera den politiska situationen; ekonomiska, sociala, ja t. o. m. politiska eller ideo-logiska synpunkter var dem främmande. I stället försökte de förstå vad som hände som utslag av dödsdrift, som utslag av mänsklighetens inne-boende regressionsdrift eller destruktiva tenden-ser eller som ännu ett kapitel i den eviga romanen om kampen mellan gott och ont.

Jan Stenkvist

Gunnar Tideström, *Ombord på Aniara. En studie i Harry Martinsons rymdepos*. Aldus. Sthlm 1975.

På de knappt tjugo år som gått sedan Martinsons *Aniara* i sin helhet utkom första gången har inte mindre än tre böcker om detta unika versepos i

1900-talets litteratur publicerats. Vilket annat svenskt litterärt verk kan uppvisa en sådan förmåga att omedelbart attrahera forskningen? När Gunnar Tideström gripit sig an med uppgiften att skriva en lärtläst och introduktiv bok i det tack-samma ämnet, har han kunnat bygga vidare på Tord Halls naturvetenskapliga studie kring Aniara, som på ett välbehövligt sätt tidigt informerade den obildade litteraturläsaren i den svåråtkomliga astronomiska och matematiska bakgrunden, och på Johan Wredes digra, huvudsakligen språkligt och idéhistoriskt inriktade avhandling *Sången om Aniara* (1965). Också andra forskare har i skilda sammanhang ägnat *Aniara* uppmärksamhet, bl. a. Ingvar Holm, Otto Oberholzer och Marie Louise Ramnefalk.

Har *Aniara* räckt till för ytterligare en bok? Förvisso, det vittnar Gunnar Tideströms nya studie övertygande om, och förmodligen räcker detta i sin mångsidighet och symbolism djärvt syftande rymdepos till många flera studier. Tideströms avsikter har uppenbarligen varit att göra en mer allmän syntes mellan Halls naturvetenskapliga och Wredes språkliga och idéhistoriska infallsvinklar och att åstadkomma en pedagogisk handledning till Martinsons diktverk. Hans framställning kan i allra bästa mening sägas vara allmänhumanistisk. Den utgår ifrån ett allmänmänskligt centrum och kastar därifrån ljus över olika aspekter: specifikt litterära, naturvetenskapliga, kulturhistoriska, samhällseliga, moraliska och religiösa. I sina vida syften och sin samtidigt anspråkslösa form bör Tideströms nya bok kunna ge rikt utbyte åt både lekman och lärd.

Förutom det pedagogiskt handledande värdet ger Tideströms *Aniara*-studie naturligtvis konkreta bidrag till utforskningen av det betydelsefulla verket. Även om den inte kommer med några mer omvälvande nyheter, har den mycket nytt att berätta. Mest aktningsvärt är kanske att Tideström kan komplettera Halls och Wredes studier med intressanta pusselbitar i den naturvetenskapliga bakgrundsbilden. Det gäller exempelvis Paul Diracs s. k. »hålteori», antagandet om negativa energitillstånd, som Martinson själv hänvisat till beträffande bilden av rymdskeppet som »en liten blåsa i Guds andes glas» och som Tideström nu utförligare än Wrede redogör för genom att belysa dess funktion bakom det litterära bildspråket. Vidare gäller det den estetiskt suggestiva teorin om ett kosmiskt samband mellan materia och antimateria, som Tideström med visst fog ser skymta i mimarobens föreläsning i sång 62, där det dunkelt talas om universums »fördelta symmetri». Som helhet får man en avsevärt mycket bättre och fylligare bild än tidigare av vad Martinsons stora naturvetenskapliga kunskapsförråd har betytt och kan ha betytt för *Aniaras* kosmos.

Av stort intresse är också de litterära sammanhang som Tideström sätter in *Aniara* i. Det moderna rymdeposet projiceras genomgående mot stora episka föregångare som Dantes gudomliga komedi och Miltons *Paradise Lost*. Det är en fascinerande aspekt, mer när det gäller allmänna mönster och helhetsallusioner än när det gäller detaljöverensstämmelser och direkta anspelningar, som är förhållandevis svåra att påvisa – däri tror jag att Johan Wrede har rätt i fråga om Dantes betydelse för verket. Däremot övertygar helt och hållet den aspekten att det moderna rymdeposet lever i ett spänningsfält som emanerar från äldre versepos och deras ambitioner att återge en hel världsåskådning. Läsningen av *Aniara* blir oerhört mycket rikare om *Divina Commedia* och *Paradise Lost* är associativt närvarande, som fond och som kontrast.

Men sådana komparativa perspektiv är inte avgränsade till den stora epiken i västerländsk litteratur. Som Tideström visar, är stilimitationen ett mycket mer framträdande och betydelsefullt drag i *Aniara* än man tidigare anat. Martinson hämtar nästan systematiskt stil från olika epoker och kulturer och litterära genrer, och denna metod synes vara väl integrerad med syftet med rymdeposet: att, i likhet med miman, fånga upp ett helt kulturarv inför hotet av en total undergång av civilisationen. I denna strävan efter en helhetssyn har ju Martinsons epos i viss grad överensstämmelse med gångna tiders episka ambitioner, men hans situation har varit helt annorlunda: det både historiskt och geografiskt expanderande kulturmaterial å ena sidan och det moderna sentidsperspektivet å den andra har fått dikteren att mobilisera så mycket som möjligt av hotat kulturgods, men knappast i syntetiserande avsikt utan snarare i form av de »mimaskärvor» som eposet berättar om i sång 52. Trots detta kan man fråga sig om det finns något epos i världslitteraturen som så utpräglat som *Aniara* är grundat på en universell humanism, ett världskulturellt medvetande, frigjort från alltför snäv etnocentrism och andra socio-kulturella avgränsningar.

Ibland kan man kanske tycka att Gunna Tideström tenderar att se alltför många litterära anspelningar och stilallusioner i *Aniaras* sånger och att han överbetonar synpunkten att dikteren medvetet skulle ha sökt samla anspelningar från så många tider, kulturer och genrer som möjligt. I själva verket är dock risken att skapa en missvisande bild härvidlag inte särskilt överhängande. Som Tideström påpekar, har i det här fallet skillnaden mellan medvetna allusioner och omedvetna reminiscenser inte någon större betydelse. Även där Martinson fungerat som ett slags verbalt medium, genom vilket skilda epokers och länders kulturmedvetande omedvetet kanaliseras in i

Aniaras episka värld, framträder detta som signifikativt för hans universella karaktär som epiker och för den historiska och litterära situation som epot sett tillkommit i.

Avslutningsvis påpekar Tideström att *Aniara* mitt i det episka händelseförloppet också ger en simultanupplevelse av de många olika fält som verket speglar och detta på ett sätt som ingen framställning om verket kan göra rättvisa. Tideströms egen bok ger emellertid en mer sammanhållen och integrerad bild av Martinsons rymd-epos än någon tidigare framställning, och styrkan sitter inte minst i de litterära analyserna, som precis sätter in verkets många olika aspekter i ett stort, enhetligt sammanhang. Verkets moraliska och kulturella spännvidd som en varnande rapport om vår civilisations belägenhet blir belyst sektor efter sektor med en entusiastisk upptäckariver, som man önskar blev förebildlig för en yngre generation litteraturforskare. »Man känner sig aldrig färdig med den dikten», säger Tideström med rätta, och man kan fråga sig om inte detta är hemligheten bakom Aniaras litterära livskraft: förmågan att ständigt visa upp nya sidor och att successivt skapa sig en förnyad aktualitet. Under de tjugotal år som gått efter utgivandet har Aniara erövrat åt sig en plats i vår föreställningsvärld som i samtiden torde vara unik för ett verk av detta slag. Hur har uppfattningen om *Aniara* förändrats på dessa år? Vilken betydelse har det haft som hotfull framtidsversion och varningsrop för vår vilja att värda miman-kulturen och rädda vad som räddas kan i Doris dalar? Vilken mytisk livskraft äger verket, och i vilken utsträckning har dess litterära värld påverkat vår egen föreställningsvärld, vårt språk och vårt sätt att tänka och associera? Det är fascinerande frågor som gärna inställer sig efter läsningen av Tideströms bok.

Ingemar Algulin

Carl Fehrman: *Diktaren och de skapande ögonblicken*. Norstedts. Sthlm 1974.

Frågorna kring de processer under vilka ett konstverk föds tillhör mänsklighetens ständiga följeslagare och har oavbrutet sysselsatt sinnen lagda åt det spekulativa hållet. Man kunde förmoda att den metafysiskt-teologiska förklaringen till inspirationen, som sedan Platons dialog *Ion* varierats i skilda former, i våra dagar vore ställd på avskrivning, och att förutsättningarna för en mer vetenskaplig förklaring av fenomenet nu skulle vara för handen.

Efter att ha läst Carl Fehrman's studie *Diktaren och de skapande ögonblicken* är man emellertid snarast benägen att tro att dagens forskare lika litet

som sina föregångare kan ge något entydigt och klaggörande svar på hithörande frågor, trots alla de fördelar en välutvecklad begreppsapparat och mer raffinerade undersökningsmetoder onekligen innebär. Fehrman's övervägande deskriptiva undersökning ger ändå många värdefulla och intressanta inblickar i de tillstånd som kallats kreativa.

Ur ren teoretisk synpunkt bryter sig två uppfattningar mot varandra och återkommer gång på gång i det historiska förloppet: arbetsestetiken, med Horatius som stamfader, och inspirationsestetiken, med lika gamla eller äldre anor. Enligt romaren är det som bekant otillbörligt att enbart förlita sig på inspirationen. För att nå värdefulla resultat måste konstnären, här i första hand lyrikern, revidera och skriva om. Hos yngre företrädare för denna uppfattning beskrivs det konstnärliga skapandet i termer som lånats från industrins och hantverkets värld. Författaren blir en kalkylerande ingenjör. Ett förfarande och ett bildspråk av denna typ avvisas dock av de diktare som försvurit sig åt inspirationsestetiken, där man hellre talar om diktandet som ett groende eller växande, med bilder hämtade från det organiska livet. Hos en modern lyriker som Valéry spåras motsättningen mellan de två typerna av inspirationsteori i hans distinktion mellan »les vers calculés» och »les vers donnés», de senare intuitivt framsprungna med det självklaras egen kraft.

Inledningsvis berör Fehrman de olika vägar på vilka forskaren sökt tränga fram till diktningens källa. Konstnärernas egna uttalanden och det språk deras manuskript talar utgör en självfallen utgångspunkt, men studiet leder ofta till den nedslående iakttagelsen att de inte låter sig förenas med varandra. En diktare som i brev eller samtal förnekar arbetsestetikens berättigande, efterlämnar ofta manuskript som visar att det inte var inspirationens ande utan flitens som ledde fram till det skenbart ortvungna rimmer eller den osökta versen. De psykologiska experiment man iscensatt för att studera det lyriska skapandet tycks inte heller ha givit några påtagliga nya resultat, och detsamma gäller för de insikter man velat hämta ur försöken att låta datamaskiner skriva poesi. Fehrman vill inte kategoriskt utdöma sådana forskningsvägar, men han är utpräglat skeptisk mot båda typerna av experiment, och redovisar de utsagda förutsättningar på vilka de bygger, och som gör resultatens användbarhet för vidare undersökningar än mindre. För den jämförande estetiken visar han större sympati, eftersom han förutsätter att »de lagar som diktskapandet följer» sannolikt är av likartat slag för allt konstskapande. Synpunkter från det musikaliska området får därför genomgående ackompanjera framställningen av den verbala inspirationen.

Musik- och ordkonst samverkade också i den

första konstform Fehrman granskar – improvisationen. I det improviserade dikt- eller musikstycket tycks konstverket vidarebefordras samtidigt som det skapas. Det besläktade i improvisationens och inspirationens fenomen medför också att det förra äger ett speciellt intresse för den som vill studera de skapande ögonblicken. Den entusiasm romantikens Italienresenärer kände inför de yrkesimprovisatorer de mötte återspeglades också i litteraturen hos en madame de Staël eller en H. C. Andersen, och gav näring åt inspirationsetetiken. Det visar sig emellertid vid närmare eftertanke att improvisationen i högre grad än andra konstyttringar betingas av en förefintlig teknik och tradition. Inspirationen förvandlas till en inlärd arbetsprestation.

Efter dessa preludier ägnar Fehrman ett antal kapitel åt enskilda diktverks tillkomst. Störst utbyte ger de avsnitt som behandlar Ibsens *Brand* och Selma Lagerlöfs *Gösta Berlings saga*. Båda exemplifierar konstverk som genomgått genreförändlingar under arbetets gång, från epos till drama respektive från romanssvit över dramautkast till roman. Kännedomen om de tidigare faserna i framväxtprocessen kan, som Fehrman visar, kasta ett intressant ljus över de slutgiltiga verken. De paralleller tidigare forskare funnit mellan *Gösta Berlings saga* och *Fänrik Ståls sägner* eller Goethes *Faust* ter sig mer innebördsräddade utifrån vetskapen om att författarinnan på ett tidigt stadium försökte smälta sin vision i romansens och dramats former. Fehrmans analyser låter ana att många lockande forskningsuppgifter kan ställas för verk som genomlöpt liknande genreomvandlingar, med undersökningarna inriktade på att finna rester av de ursprungliga men aldrig förverkligade intentionerna i de färdiga verken.

Metamorfoser av detta slag tillhör dock troligen undantagen. Vanligen planeras ett verk i samma genre som det senare utges i. Valéry's *Kyrkogården vid havet*, Edgar Allan Poes *Korpen* och Coleridges *Kubla Khan* diskuteras av Fehrman med utgångspunkt från diktarnas egna upplysningar, deras manuskript och uttalanden i estetiska frågor. Med undantag för Valéryavsnittet ter sig dessa analyser mindre givande, liksom de i samband med kapitlet om skapandets periodicitet förda resonemangen om Rilkes *Duinoelegier* och *Orfeussonetter*. I en studie över inspirationen är givetvis referenser till Coleridges föregivna opiumdröm, Poes extremt aritmetiska estetik och Rilkes plötsliga poetiska ingivelse närmast obligatoriska, men ämnena är samtidigt så välbekanta och ofta diskuterade att nya synpunkter knappast kan tillföras debatten. Hellre hade man sett att mindre kända exempel på liknande företeelser anförts. Den portugisiska diktaren Fernando Pessoa's verk, som sent omsider börjat läsas också i Västeuropa, hade

varit väl värt en ingående diskussion. Författarens egenartade psykiska konstitution erbjuder också ett rikt ämne för synpunkter på det kreativa förloppet och dess förutsättningar.

Pessoa har själv i olika sammanhang uttalat sig om den krets av diktarpersoner som bodde inom honom, och tvingade honom att skriva deras poesi: odediktaren Ricardo Reis, modernisten Alvaro de Campos och den »hedniska» Alberto Caeiro, för att bara nämna de namnkunnigaste. Dessa s. k. heteronymer skrev vers som ägde mycket få likheter sinsemellan eller med den produktion Pessoa publicerade i eget namn. I ett brev till Adolfo Casais Monteiro den 13.1.1935 berättar Pessoa hur han i ett anfall av leklynnelse ville skämta med en av sina vänner genom att för denne presentera dikter av en icke-existerande författare. Efter någon tids fruktlösa försök att skriva i en bukolisk genre övergav Pessoa sina planer, men samma dag – den 8.3.1914, »den mest triumfatoriska dagen i mitt liv» – kastade han utan att tveka i ett extatisk tillstånd ner över trettio dikter på papperet. Alberto Caeiro hade fötts inom honom. Omedelbart efter det att det sista av Caeiros poem var fäst på papperet skrev han i ett svep ner en diktsvit i sex delar, vilken naturligt anslöt sig till dikterna i hans eget namn och inte ägde någon beröringspunkt med Caeiros poesi. Denne hade trätt tillbaka och åter givit plats för Fernando Pessoa. På liknande sätt dök ett helt kotteri av olikartade diktarpersonligheter upp, som Pessoa med tiden odlade och ställde i mästare-lärjungeförhållande eller lät inveckla i polemik med varandra.

Redan i dessa kortfattade uppgifter skimtar flera av de egenskaper Fehrman i ett psykologiskt orienterat slutkapitel diskuterar som utmärkande för inspirationen: det plötsliga och våldsamma, oväntade i förloppet, dess spontanitet och självklarhet, samt det operonliga i upplevelsen, känslan av att vara språkrör för någon annan. I det förhållandet att Pessoa flera gånger skrev ned sina dikter utan att senare ändra dem tycks han emellertid avvika från poetersna dominerande praxis. Som Fehrman påpekar bemöts det spontana och plötsliga med stark misstro av flertalet diktare utanför den surrealistiska kretsen.

Titeln på Fehrmans senaste bok är överdrivet anspråkslös. Författaren är generös med jämförelser och synpunkter också på andra konstnärliga områden än det litterära, och det är ingalunda endast det inspirerade ögonblicket i konstnärens verksamhet som granskas. Gång på gång slår författaren fast att illuminationen förutsätter år av hårt arbete och förtrogenhet med det konstnärliga mediets teknik och tradition. Genom att betona såväl det tålmodiga förarbetet och beredelsen som det ihärdiga filandet på vad som undfänts i ingivelsens stund bidrar Fehrman till att avmystifiera de

gåtfulla förlopp som leder fram till konstverkets födelse. Själva de skapande ögonblicken framstår dock lika ogripbara som förr. Något annat vore inte heller att vänta.

Pär Hellström

Litteraturläsning i gymnasiet. Rapport 14, Utbildningsforskning, Skolöverstyrelsen. Rapporten har utarbetats av *Gunnar Hansson*. Utbildningsförlaget. Sthlm 1974.

Ingen som sysslar med ämnet litteraturvetenskap kan eller borde kunna undgå att engagera sig i frågan om det synbarligen permanenta kristillstånd som skolämnet svenska befinner sig i. Alla undersökningar som gjorts pekar i samma riktning: svenskan har ett mycket lågt anseende i elevernas ögon och betraktas som ett onyttigt och meningslöst ämne. Den katastrofala splittringen upplevs som en plåga av både läraren och eleven, och att i detta kaos väcka och utveckla ett levande litteraturintresse tycks vara en omöjlighet. Vad kan vi göra för att vrida tiden rätt igen, stoppa den hotande litteraturdöden och trollo fram nya generationer av bokläsare, kanske t. o. m. klassikeravnämare? Det är frågor som med vällovligt nit Gunnar Hansson och hans medhjälpare i Göteborg ställer sig i bl. a. den forskningsrapport från SÖ, som betitlas *Litteraturläsning i gymnasiet*.

En viktig aspekt är naturligtvis lärarrollens förändringar i den nya gymnasieskolan och de intressemörsättningar som uppenbarligen finns mellan de lärare som rekryterades från den gamla urvalsskolan och fick sin utbildning med sikte på den och de gymnasieelever de nu möter med helt andra utgångspunkter, studieförutsättningar, intressen och attityder. Som Gunnar Hansson påpekar i en slutkommentar, har detta problemkomplex inte bara pedagogiska utan också politiska och sociala implikationer, och det skall inte här tas upp till debatt.

Mot bakgrund av den i och för sig ytterst diskutabla läroplanens mål och anvisningar har SÖ-projektets syften avgränsats i fyra punkter: 1) att belysa urvalet av texter och planläggningen av litteraturundervisningen i gymnasiet, 2) att göra jämförande försök med olika sätt att lära eleverna läsa och uppleva litteratur, 3) att studera och göra försök med olika metoder för introduktion och stimulans vid läsning av skönlitteratur och 4) att inventera och pröva termer för analys och värdering av skönlitterära texter.

Om skolorndomens läsvanor och läsintressen har redan tidigare undersökningar lämnat besked. De visar att olikheterna är större i årskurs 9 än i

tidigare årskurser och att skolan således tycks ha ytterst små möjligheter att påverka elever med ogynnsam hem- och studiebakgrund. Svårigheterna är så stora att många lärare synbarligen totalt resignerar. Också i 9g-klasser förekommer i materialet exempel på att inte någon enda lektion ägnats åt litteraturstudium och att inte heller någon fri läsning förekommit. Att i en sådan situation vänta sig ett mirakel av gymnasieskolan är inte särskilt realistiskt. Det är i och för sig utmärkt att läroplanen inte binder lärarna för hårt, men det borde vara självklart, att litteraturläsningen på alla nivåer ägnas all rimlig tid och omsorg. Risken är som bekant för närvarande stor, att de allt mer bristfälliga insikter som lärarutbildningen ger i litteratur och litteraturhistoria kommer att medföra en ytterligare försämring av läget.

I den situationen är det intressant att ta del av de redovisade försöken med två olika undervisningsformer: en handboksriktad och en diskussionsriktad. Undersökningen gäller två 90-talsdikter, Heidenstams *Moguls kungaring* och *Karlfeldts Sång efter skördeandan*. Den använda metodiken är inte invändningsfri och materialet för litet för att tillåta säkra slutsatser, men resultatet ger ändå litteraturpedagogerna en glimt av hopp. Den positiva effekten av undervisningen, oavsett om den var handboks- eller diskussionsriktad, framgick klart om också inte dramatiskt vid en jämförelse med en kontrollgrupp. De undervisade eleverna uppfattade dikterna som mer lätlästa, mer sammanhängande och skickligare skrivna, ansåg deras ämne viktigare och deras känsla mer äkta.

Av de två undervisningsformerna visade sig den handboksriktade medföra bättre resultat än den diskussionsriktade. Tillämpad på en novell av Pär Lagerkvist ger undersökningen en annan bild: där har diskussionen mera berikat den personliga upplevelsen och engagemanget, medan den handboksriktade undervisningen delvis stannat vid den elementära textförståelsen. Osäkerheten består alltså, men vad annat kan man vänta sig? Dels vet vi för lite om hur lärarrollen har fungerat i de olika undervisningsgrupperna, dels är det tämligen uppenbart att olika slags texter kräver, att läraren applicerar olika slags metoder. Att historiska kunskaper och bakgrundsinformation, som »öppnar» texterna för eleverna och vidgar deras perspektiv har en viktig uppgift att fylla, konstaterar dock Gunnar Hansson. Man kan bara instämma och tillägga, att ju äldre texter det är fråga om, desto större är behovet av och värdet av sådan information – och därmed också av välinformerade lärare.

Rapporten innehåller flera andra projektredovisningar av intresse. Kerstin Rimsten-Nilsson har utarbetat och prövat en studiemodell för fri läsning av nyare litteratur i gymnasiet, som visar en del glädjande positiva attityder men också över-